

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

“KOMMUNIKATSIYA” TUSHUNCHASINING GENEZISI VA MOHIYATI

Xolmatova Dilafruz Narzullayevna

Namangan davlat pedagogika instituti

70220303 – Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi (tarix) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

E-mail: dilafruzholmatova175@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19469810>

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada “kommunikatsiya” tushunchasining kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari hamda ilmiy mohiyati tahlil qilinadi. Kommunikatsiyaning ijtimoiy, pedagogik va psixologik jihatlari yoritilib, uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, kommunikatsiyaning tarkibiy qismlari, shakllari va turlari, kommunikativ kompetentlik tushunchasi hamda shaxs rivojlanishidagi o‘rni ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan. Maqolada samarali kommunikatsiya ta’lim jarayonining sifatini oshirish, o‘quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashda muhim omil ekani ta’kidlanadi.*

***Kalit so‘zlar:** kommunikatsiya, kommunikativ kompetentlik, muloqot, ta’lim jarayoni, verbal va noverbal kommunikatsiya, interaktivlik, ijtimoiy munosabatlar, pedagogik kommunikatsiya.*

***Annotation:** This article analyzes the genesis and essence of the concept of communication. The social, pedagogical, and psychological aspects of communication are examined, and its importance in the educational process is highlighted. The structural components, forms, and types of communication, as well as communicative competence and its role in personal development, are discussed based on scientific sources. The article emphasizes that effective communication is an important factor in improving the quality of education, developing independent thinking, and forming socially active individuals.*

***Keywords:** communication, communicative competence, interaction, educational process, verbal and nonverbal communication, interactivity, social relations, pedagogical communication.*

KIRISH. Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida jamiyat taraqqiyoti bevosita insonlar o‘rtasidagi samarali aloqa va muloqot jarayonlariga bog‘liq holda rivojlanmoqda. Ayniqsa, ta’lim tizimida kommunikatsiyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Chunki

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

zamonaviy ta’lim faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki shaxsni ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi, muloqotga kirisha oladigan qilib tarbiyalashni ham o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmonida ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash hamda ta’lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish vazifalari belgilab berilgan [1]. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda kommunikativ yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida shaxsning muloqotmandligi, tashabbuskorligi, mustaqil qaror qabul qila olish qobiliyati kabi fazilatlarini rivojlantirish zarurati ortib bormoqda. Bu esa o‘z navbatida kommunikatsiya tushunchasini chuqur ilmiy o‘rganishni taqozo etadi [2].

“Kommunikatsiya” tushunchasi lotincha communicatio so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “bog‘lash”, “umumlashtirish”, “muloqot qilish” kabi ma’nolarni anglatadi [3]. Dastlab bu atama oddiy aloqa vositalari yoki axborot uzatish jarayonini ifodalash uchun qo‘llanilgan.

Vaqt o‘tishi bilan kommunikatsiya tushunchasi kengayib, insonlar o‘rtasidagi murakkab ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi ilmiy kategoriya sifatida shakllandi. Ilmiy adabiyotlarda kommunikatsiya biror mazmunning til vositalari orqali yetkazilishi, ya’ni axborot berish jarayoni sifatida talqin qilinadi [4].

Biroq, kommunikatsiyaning mohiyati faqat axborot uzatish bilan cheklanmaydi. U insonlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir, hamkorlik, tushunish va ijtimoiy munosabatlar tizimini ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli kommunikatsiya murakkab, ko‘p qirrali jarayon sifatida qaraladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, kommunikatsiya – bu ta’lim jarayoni ishtirokchilari o‘rtasidagi axborot almashinuvi bo‘lib, u ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omildir [5].

Kommunikatsiya tushunchasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan muhim kategoriya – kommunikativ kompetentlikdir. Bu tushuncha shaxsning boshqa insonlar bilan samarali muloqot o‘rnatish, uni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash qobiliyatini anglatadi [6].

Zamonaviy ta’lim tizimida kommunikativ kompetentlik asosiy kompetensiyalardan biri sifatida qaraladi. N.A. Muslimovning ta’kidlashicha, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun talabalar yetarli darajada kommunikativ kompetentlikka ega bo‘lishi zarur [7].

Bu kompetensiya quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

fikrni aniq va ravon ifodalash;

boshqalarni tinglash va tushunish;

muloqot madaniyatiga rioya qilish;

turli ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri munosabat bildirish.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Shu jihatdan qaraganda, kommunikativ kompetentlik nafaqat ta’lim jarayonida, balki shaxsning kundalik hayoti va kasbiy faoliyatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kommunikatsiyaning ilmiy mohiyati va talqinlari

Kommunikatsiya tushunchasi turli fanlar tomonidan turlicha talqin qilinadi. Bu esa uning murakkab va ko‘p qirrali ekanligini ko‘rsatadi.

Amerikalik sotsiolog Charlz Kuli kommunikatsiyani insoniy munosabatlarning mavjudligi va rivojlanishini ta’minlovchi mexanizm sifatida izohlaydi. Uning fikricha, kommunikatsiya faqat nutq orqali emas, balki imo-ishora, yozuv, texnik vositalar orqali ham amalga oshiriladi [8].

M.N. Grachev esa kommunikatsiyani ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy kontekst bilan bog‘liq holda tahlil qiladi. Unga ko‘ra, kommunikatsiya bu – ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini ifodalovchi axborotlarni yaratish, uzatish va ulardan foydalanish jarayonidir [9].

Bu qarashlar kommunikatsiyaning nafaqat axborot almashinuvi, balki ijtimoiy jarayonlarni boshqarish vositasi ekanligini ham ko‘rsatadi.

Kommunikatsiyaning tarkibiy jihatlari

Kommunikatsiya murakkab tizim bo‘lib, u bir nechta tarkibiy qismlardan iborat. Ilmiy adabiyotlarda kommunikatsiyaning uch asosiy jihati ajratib ko‘rsatiladi:

Kommunikativ jihat – axborot almashinuvi

Interaktiv jihat – o‘zaro ta’sir

Perseptiv jihat – bir-birini idrok etish va tushunish

Bu jihatlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, kommunikatsiyaning to‘liq amalga oshishini ta’minlaydi [5].

Kommunikatsiyaning shakllari va turlari

Kommunikatsiya turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Eng avvalo, u bevosita va bilvosita shakllarga bo‘linadi.

Bevosita kommunikatsiya yuzma-yuz muloqot jarayonida amalga oshiriladi. Bilvosita kommunikatsiya esa texnik vositalar orqali amalga oshiriladi [8].

Shuningdek, kommunikatsiya verbal va noverbal shakllarga ham bo‘linadi.

Verbal kommunikatsiya nutq orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda so‘z, gapirish, yozish asosiy vosita hisoblanadi.

Noverbal kommunikatsiya esa imo-ishora, mimika, intonatsiya, pauza kabi vositalar orqali ifodalanadi. Noverbal vositalar muloqotning ta’sirchanligini oshiradi va nutqni boyitadi [14].

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to’plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

Ta’lim jarayonida kommunikatsiya o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi asosiy bog‘lovchi vosita hisoblanadi. Samarali kommunikatsiya bilimlarni chuqur o’zlashtirishga yordam beradi, o’quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, ijobiy psixologik muhit yaratadi.

Ta’lim jarayonida kommunikatsiya demokratik, avtoritar, liberal kabi turli usullar orqali amalga oshiriladi. Amaliyot shuni ko’rsatadiki, demokratik va avtoritar usullarning uyg’unligi eng samarali natija beradi [5].

Sharq mutafakkirlari ham kommunikatsiya va muloqot masalasiga katta e’tibor qaratganlar.

Xususan, Abu Nasr Forobiy inson kamoloti jamiyat bilan aloqada shakllanishini ta’kidlaydi [11]. Ibn Sino esa tarbiyada individual muloqotning muhimligini qayd etadi. Alisher Navoiy shaxs rivojida muloqot va ijtimoiy muhitning o’rnini alohida ko’rsatadi. Bu qarashlar kommunikatsiyaning inson hayotidagi ahamiyati qadimdan muhim bo’lganligini ko’rsatadi.

XULOSA. Kommunikatsiya murakkab, ko’p qirrali va ijtimoiy ahamiyatga ega jarayon hisoblanadi. U insonlar o’rtasidagi axborot almashinuvi, o’zaro ta’sir va ijtimoiy munosabatlarning asosini tashkil etadi.

Ta’lim jarayonida kommunikatsiyaning to’g’ri tashkil etilishi o’quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi, ularning shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi hamda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон Фармони. // <https://lex.uz/docs/3107036> [Murojaat qilingan sana: 28.03.2026]
2. Сайдалиев С., Габдулхаков Ф. Таълимда коммуникатив таълимни амалга ошириш масалалари.
3. Григорьев С.Г. Методико-технологические основы создания электронных средств обучения. – Самара, 2002.
4. Расулов Р., Мўйдинов Қ. Нутқ маданияти ва нотиклик санъати. – Т., 2010.
5. Турғунов С.Т., Мақсудова Л.А. Педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш. – Т., 2009.
6. Амиров Нурбек Исламович. Таълим жараёнида талабалар коммуникатив компетентлигини шакллантириш. – Б. 26-31.
7. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. – Т., 2004.
8. Кули Ч.Х. Общественная организация. – М., 1994.

“Yosh tadqiqotchilar va talabalar ilmiy faoliyatida innovatsiya, integratsiya va zamonaviy ta’lim muammolari: nazariya va amaliyot” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. I son (2026-yil, 1-aprel)

9. Грачев М.Н. Политическая коммуникация. – М., 2004.
10. Хошимов К., Нишонова С. Педагогика тарихи. – Т., 2005.
11. Зунунов А. ва бошқалар. Педагогика тарихи. – Т., 2002.